

# **Görgei és Radetzky parancsnoki magatartásainak összehasonlítása a tavaszi hadjáratban, illetve az észak- itáliai hadjárat támadó szakaszában**

Király Dávid (FOBYGF)

Történelem Ba, 5. félév

Lezárás dátuma: 2025.01.15.

# Tartalom

|                                                                                                                                               |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Tartalom .....                                                                                                                                | 1  |
| Bevezető .....                                                                                                                                | 2  |
| A vizsgálat alapjai .....                                                                                                                     | 2  |
| Historiográfiai bevezető.....                                                                                                                 | 3  |
| Rövid életutak.....                                                                                                                           | 6  |
| Görgey/Görgei Artúr .....                                                                                                                     | 6  |
| Joseph Wenzel Radetzky .....                                                                                                                  | 8  |
| Történelmi kontextus .....                                                                                                                    | 10 |
| A '48-'49-es események geopolitikai környezete .....                                                                                          | 10 |
| A '48-'49-es események hadtudományi/haditechnikai kontextusa.....                                                                             | 11 |
| Befolyásoló tényezők.....                                                                                                                     | 15 |
| Különbségek a földrajzi- és terepadottságokban a két hadműveleti területen .....                                                              | 15 |
| Célkitűzések a tavaszi hadjáratban.....                                                                                                       | 16 |
| Célkitűzések az észak-itáliai hadjárat vizsgált szakaszában (1848.06.10-08.09.).....                                                          | 17 |
| A szembenálló erők (létszám, fegyverzet, szervezeti felépítés, stb.) a tavaszi hadjárat kezdetén .....                                        | 17 |
| A szembenálló erők (létszám, fegyverzet, szervezeti felépítés, stb.) az észak-itáliai hadjárat vizsgált szakaszában (1848.06.10-08.09.) ..... | 19 |
| Parancsnoki teljesítmény értékelése .....                                                                                                     | 21 |
| Sarkalatos különbségek a felderítés hatékonyságában .....                                                                                     | 21 |
| A parancsnokok hadműveleti tervezői készségének és harcvezetésének összehasonlítása .....                                                     | 22 |
| A beosztottak/szemtanúk véleménye a parancsnokokról .....                                                                                     | 29 |
| Az emberi tényező: döntések kritikus pillanatokban .....                                                                                      | 31 |
| Konklúzió .....                                                                                                                               | 34 |
| Az események közvetlen és hosszútávú következményei .....                                                                                     | 35 |
| További kutatás lehetőségei.....                                                                                                              | 36 |
| Bibliográfia.....                                                                                                                             | 38 |

# Bevezető

## A vizsgálat alapjai

Kezdeti ötletem, amit pár éves jegyzeteim között találtam, a 'Görgei, mint európai hadvezér' címet viselte (volna). Görgeinek nem adatott meg az a történelmi lehetőség, hogy különböző hadszíntereken, különböző ellenfelek ellen szerezzen magának európai hírnevet, és helyet a nemzetközileg ismert hadvezérek között. A történettudomány jelen állásában tehát csak itthon tartjuk őt nagy hadvezérnek, és ritkán alkotunk véleményt a teljesítményéről (amennyiben nem csak az események, hanem a lehetőségek, a döntések irányából is vizsgálódni kívánunk '48 hadtudományában).

Írásomat azzal a hipotézissel kezdtem, hogy a két hadvezér a maga hadszínterén valamelyest megfeleltethető egymásnak. Kutatásom ezt azzal árnyalta, hogy míg Görgei alacsonyabb beosztása és rendfokozata miatt rá volt szorulva Vetter Antal<sup>1</sup> kezdeti főparancsnokságából<sup>2</sup> és Kossuth honvédelmi bizottmányi elnökségéből kifolyólag azonos, vagy magasabb beosztású parancsnokokkal való együttműködésre,<sup>3</sup> az idős tábornagy megkérdőjelezhetetlen rangidősként és az uralkodó bizalmát bírva teljhatalommal irányította seregét.<sup>4</sup> Ferdinánd császár a custozzai csatát követően, 1848.06.08-án kelt levelében e bizalmat a Mária Terézia Rend Nagykeresztjével is megerősítette.<sup>5</sup> Kutatásom két fő forrástípuson alapult: az objektív szemléletre törekvő, tárgyilagos leírásokon, elemzéseken, és ezekkel szemben a kifejezetten személyes, sokszor érzelmes visszaemlékezéseken, leveleken, naplókön. Ezekről részletesebben a következő fejezetben írok. Fontos, hogy bár mindkét vesztes félnek voltak korábbi sikerei, ezekről a továbbiakban nem lesz szó, de a címben is szereplő két hadvezér korábbi és későbbi eredményei is említésre kerülnek az alábbiakban.

---

<sup>1</sup> 1803-1882. Dembiński és Görgei fővezérsége között ténylegesen 03.15-03.28-ig töltötte be a posztot, majd beteget jelentett. Felgyógyulása után a mérnökhar főnöke lett.

Magyar Életrajzi Lexikon: Vetter Antal. (Arcanum Kézírányvát, online)

<sup>2</sup> Nem melleleg a nemrég leváltott Dembiński is Damoklésh kardjaként lebeg a honvédség fölött, és mint láttuk, később a temesvári csoportosítással újra megerősíti rossz hírnevét.

<sup>3</sup> A tárgyalt időszak kezdetén Damjanich, mint a közép-magyarországi hadsereg parancsnoka is Görgeivel inkább mellérendelt, mintsem alá-fölé rendelt viszonyban állt.

<sup>4</sup> SKED 133.

<sup>5</sup> EMBREE 282

Tanulmányomban olyan, online fellelhető tartalmakra is hivatkozok, ahol a felhasznált anyag oldalszámára nem elérhető. E helyeken azt egy pár szavas szó szerinti idézettel helyettesítem a lábjegyzetben, olykor a főszövegben, vagy a hivatkozott fejezet, alfejezet címét jelölöm meg.

Formailag következetlennek tűnhet, hogy számszerű adatokat betűvel és számmal is feltüntetek. A leíró részek ívét valóban megtörnék a számok, de amikor sok számszerű adatot használtam (hadseregszervezet, veszteségek, stb.), a könnyebb áttekinthetőség kedvéért elvettem a betű szerinti írásmódot, és ugyanezen okból a dátumokat is ÉÉÉÉ.HH.NN. formátumban használom. Görgei 'i'-betűs írásmódját a későbbiekben indoklom. A külföldi, latin betűs neveket (Jelačić, Dembiński, stb.) igyekszem az eredeti, vagy a szakirodalomban elfogadott írásmódban használni, kivéve az uralkodói nevekben meggyökeresedett magyar névalakokat (Viktor Emánuel, I/V. Ferdinánd).

## Historiográfiai bevezető

Feladat a különböző szakirodalmak összeegyeztetése, nem csak a nyelv, de a különböző hozzáállás miatt is. Breit/Bánlaky József<sup>6</sup> maga is katona volt<sup>7</sup>, írása korábbi is, és sokszor hozzáfűzte szakvéleményét az eseményekhez, bár valószínű és egyértelműen. Breittől/Bánlakytól magyar katona révén nem várhatunk el elfogulatlanságot, ezt igyekszem Wilhelm Rüstow<sup>8</sup> ide vonatkozó kötetével árnyalni, bár az előbbi vettem elsődlegesen alapul. Hermann Róbert<sup>9</sup>

---

<sup>6</sup> Bánlaky (1931-ig Breit) József (1863-1945)

Első világháborús dandárparancsnok, majd hadtörténész, 1911-ől az MTA Hadtörténeti Bizottságának segédtagja.

<https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/hadvezer-es-hadtortenesz.html>

Tekintettel az 1931-es névváltoztatásra, és hogy mindkét néven publikált, érdemesnek tartottam mindkét névalakot feltüntetni.

<sup>7</sup> A 'Magyarország 1848/49 évi függetlenségi harcának katonai története.' címlapján a következőként tünteti fel: „Vezérkari százados korában írta: Doberdói Breit József, nyugalmazott altábornagy”.

<sup>8</sup> Friedrich Wilhelm Rüstow (1821–1878):

Porosz születésű svájci katona, és katonai író. Caesarral, Napóleonnal, valamint kora hadtörténetével és hadtudományával foglalkozott.

1911 Encyclopædia Britannica: Rüstow, Friedrich Wilhelm

[https://en.wikisource.org/wiki/1911\\_Encyclop%C3%A6dia\\_Britannica/R%C3%BCstow,\\_Friedrich\\_Wilhelm](https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/R%C3%BCstow,_Friedrich_Wilhelm)

<sup>9</sup> Hermann Róbert (1963-)

Az MTA doktora, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár kutatócsoport-vezetője.

Főbb kutatási területei: Görgei Artúr élete és kora; Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc, valamint a magyar polgári átalakulás története.

A VERITAS Intézet weboldalán szereplő névjegyből

<https://veritasintezet.hu/hu/munkatarsak/foigazgato/altalanos-es-tudomanyos-foigazgato-helyettes/intezetvezeto/2461-robogo>

írásait elsősorban a Görgei-életmű bemutatásához használtam, bár az egész szabadságharc történetének is kutatója.

Az itáliai események tekintetében Michael Embree – kevésbé ismert, de annál alaposabb – munkájára támaszkodtam, amit Breit/Bánlaky ide vonatkozó írásával vettem össze. Szerencsémre mindkettejük hivatkozik F. J. A. Schneidawind<sup>10</sup> munkáira, melyek feldolgozása – egész egyszerűen a gótikus betűtípus okán – az enyémnél tapasztaltabb szemeket igényel. Schneidawind azért is különösen megkerülhetetlen, mert 'Der Feldzug den kaiserl. könig. österreichischen Armee unter des Feldmarschalls Grafen Radetzky in den Jahren 1848 und 1849' c. munkája még Radetzky életében, 1853-ban jelent meg.<sup>11</sup> Alan Sked<sup>12</sup> 'Radetzky'-je bár nem olyan részletes, mint az Embree-kötet, de a hiányzó osztrák forrásanyag (pl. Radetzky levelei), amely német nyelven nehezebben olvasható, pótolható belőle.

A haditechnikai körülmények bemutatásához (inkább felvázolásához) elsősorban Orbán Gábor<sup>13</sup> 'Az 1848/49-es szabadságharc gyalogsági harcászata a cs. kir. gyakorlati szabályzat tükrében' c. cikkére támaszkodtam, kiegészítve a fenti szakirodalomban fellelhető információkkal, és Csikány Tamás<sup>14</sup> 'Hadművészet az 1848-49-es szabadságharcban' c. kötetével.

Források, elsősorban visszaemlékezések tekintetében a magyarországi eseményekkel volt könnyebb dolgom. Görgei emlékiratai, Leiningen<sup>15</sup> naplószerű emlékirata, levelezései, és a

---

<sup>10</sup> Franz Joseph Adolph Schneidawind (1799-1857):

Német történészprofesszor, kezdetben filozófiatörténész. Elsősorban a francia forradalom korszakával és német hadtörténelemmel foglalkozott, különös tekintettel Károly (Lajos) főherceg életére.

<sup>11</sup> Innsbruckban

<sup>12</sup> Alan Sked

Az oxfordi Melton College Professor Emeritusa. Szakterülete a Habsburg birodalom, az USA, és a jelenkori Európa története

<https://www.lse.ac.uk/International-History/People/emeritus-distinguished-staff/sked/sked>

<sup>13</sup> Orbán Gábor:

2017-19 között az osztrák Bundesheer szakmunkatársa, a 19. század hadászataival foglalkozik.

Említésre méltó munkája: 1866: Am Ende war Königgrätz. Taktik und Strategie im preußisch-österreichischen Krieg. (Berlin, Zeughaus Verlag, 2023.)

<https://www.korkep.sk/cikkek/tortenelem/2021/10/08/az-1848-49-es-szabadsagharc-gyalogsagi-harcaszata-a-cs-kir-gyakorlati-szabalyzat-tukreben-1-resz/>

<sup>14</sup> Dr. Csikány Tamás dandártábornok (1958-):

Az MTA doktora (2009), a hadtudomány kandidátusa (1996). Kutatási területei a XIX. sz. európai hadtudományán belül az erődítések, és a '48-as szabadságharc.

[https://mta.hu/koztestuleti\\_tagok?PersonId=12165](https://mta.hu/koztestuleti_tagok?PersonId=12165)

<sup>15</sup> Leiningen-Westerburg Károly (1819-1849):

Német származású császári, majd honvédtiszt. Török-becsei Sissány Erzsébetettel kötött házassága révén magyar honossá vált, ezrede a szabadságharc kitörésekor Temesváron állomásozott. Kezdetben a Bánságban harcolt, majd Görgei mellé került. Levelezései, melyeket a későbbiekben idézek, tanúskodnak baráti viszonyukról. A szabadságharcot századosként kezdte, és tábornokként fejezte be. Az aradi vértanúk egyike.

honvédség vezetéséből fennmaradt levelezések<sup>16</sup> bőséges egykorú információval szolgálnak Görgei megítélését illetően, amelyek nem csak tárgyilagos, leíró jellegűek, hanem egészen személyes húrokat is megpendítenek.

Ellenben Radetzkynek, tekintve hogy egy évvel nyugdíjazása után kilencvenegy évesen meghalt, nem adtak meg a “gondtalan nyugdíjas évek” közt elvonulva részletesen visszaemlékezés lehetőségei. Lányának írott levelei bár 1892-ben megjelentek, de e forrás hadtörténeti értelemben korlátozottan használható.<sup>17</sup> Környezete, a főtisztok, parancsnokok, gyakran hercegek, grófok életrajzírói is fukarkodtak az olyan, az események szempontjából is jelentős (és főleg nem ilyen könnyen elérhető, kutatható, feldolgozott) magánlevelezésekkel, naplórészletekkel, melyeket összevethetnék a magyar – vagy, ha ez is a tanulmány célja lenne, az egyébként a magyarországiakhoz hasonlóan bőséges olasz<sup>18</sup> – forrásokkal. Beszédes példa a Habsburg-Tescheni Albert főherceg<sup>19</sup> életéről szóló kötet: A hadi események monoton leírása mellett egyetlen bekezdésben foglalkozik a főherceg fiának a táborba postán érkező halálhírével, pedig Radetzky hadtestparancsnokaként értékes – elsősorban személyesebb jellegű – adalékokkal szolgálhatna. Pár sorral lejjebb, a következő oldalon már így folytatódik a szöveg: „...a herceg újra lóra pattant, és a II. hadtestet kísérte...”<sup>20</sup> Nem csak a herceg, de a szerző is úgy tett, mintha mi se történt volna. *Gott sei dank* végül Franz Herre sietett segítségemre, akinek Radetzky-életrajzában Leiningenéhez hasonló, bár annál szerényebb mennyiségű támpontot találtam a beosztottak véleményének illusztrálására.

Ennek okát nagyrészt abban látom, hogy az események a két szabadságharcát vívó nemzet számára a hadászatinál sokkal mélyebb jelentőséggel bírnak, és a XIX. századi nemzetépítés egy-egy mérföldkövét jelentik. Hogy ezt a szembeszökő egyoldalúságot hogyan lehet a jövőben ellensúlyozni, a 'További kutatás lehetőségei' c. alfejezetben vázolom fel. Mindazonáltal nem

---

SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái: 'Leiningen Westerbury Károly gróf' (Budapest, 1891) Magyar Elektronikus Könyvtár, Hungarológiai Alapkönyvtár (online):

<https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

<sup>16</sup> Ezekhez tartoznak Kossuth levelei is. Sokat közöl Breit/Bánlaky és Katona is.

<sup>17</sup> RADEZKY (szerk.: Bernhard DUHR): Briefe des Feldmarschalls Radetzky an seine Tochter Friderike 1847-1857. (Bécs, 1892)

<sup>18</sup> Pl. melyeket Embree közöl.

<sup>19</sup> Habsburg-Tescheni Albert főherceg (1817-1895)

Károly főherceg fiaként katonának nevelkedett, Radetzky mellett harcolt '48-'49-es események idején.

Pályájának csúcsaként Custozánál (újra) győzelmet aratott az olaszok felett, immár tábornagyként. Korának meghatározó konzervatív politikusa is volt.

Kapuzinergruft: Albrecht von Österreich-Teschen (online)

<https://www.kapuzinergruft.com/de/herzog-albrecht-von-oesterreich-teschen&ts=1732096577254>

<sup>20</sup> von DUNKER, Carl: Feldmarschall Erzherzog Albrecht. (Bécs és Prága, Verlag von F. Tempsky, 1897.) 132-133.

célom mindkét oldal bemutatása a teljesség igényével. Sarkalatos különbségeket kerestem, hogy megtudhassam: a XIX. század Európájában milyen hadvezérnek számított Görgei Artúr? Ehhez szolgáltatnak számunkra viszonyítási alapot az észak-itáliai események.

## Rövid életutak

### Görgey/Görgei Artúr

(1818.01.30., Toporc – 1916.05.21., Budapest)

Apja anyagilag előnytelen házassága, illetve annak szerencsétlen családi fogadtatása révén<sup>21</sup> régi nemesi származású családja teljesen elszegényedett. Az ő indirekt „kérdésbe csomagolt kérésére”<sup>22</sup> lépett katonai pályára, bár a reáltudományokban is nagy érdeklődést és tehetséget mutatott. „1832-ben a tullni utászkari iskolában kezdte katonai tanulmányait. Társaihoz képest szerény anyagi helyzete megágyazott gondolkodásában a polgári eszméknek.”<sup>23</sup> 1837-ben hadnagy a Magyar Királyi Nemesi testőrségnél, 1842-ben főhadnagy a Nádor-huszároknál, 1845 nyarán leszerelt és a Prágai Egyetemen vegyészetet tanult.”<sup>24</sup> Katonai tanulmányaiban minden fegyvernem ismeretében külön elmélyedt – leszámítva a tüzérséget.<sup>25</sup> Tovább erősödött benne a reformkor polgári radikális irányzata iránti szimpátia, hiszen nemesi származásából (legalábbis anyagilag) semmit nem profitált.<sup>26</sup> A szabadságharc kezdetének idején életében sűrűn követték egymást meghatározó események: 03.30-án, a prágai evangélikus templomban feleségül vette prágai tanára és támogatója<sup>27</sup> ánya melletti francia származású, szintén nem vagyonos Adèle Aubouin társalkodónőt.<sup>28</sup> Eközben a toporci családi birtokot is megörökölte,

---

<sup>21</sup> KATONA: Bevezető (online): „Görgey Artúr apja ugyanis nem nemeslányt vett feleségül...”

<sup>22</sup> KATONA: Bevezető (online): „»Akarsz-e katona lenni?» – kérdé tőlem egy nap ex abrupto. Én pedig nagyon megértettem! Így: katonává *kell* lenned.”

<sup>23</sup> LEININGEN 147

<sup>24</sup> Magyar Életrajzi Lexikon: Görgey Artúr. (Arcanum Kézírásvár, online)

<sup>25</sup> HERMANN Róbert (szerk.): 1848–1849. A magyar szabadságharc hadtörténete. (Budapest, 2001.) 181.

<sup>26</sup> KATONA: Bevezető (online): „...ha rajtam áll, hát eltörölöm a nemességet – itt aztán csakugyan veszteséggel járok” – írja március 18-án István öccsének.”

<sup>27</sup> Josef Redtenbacher (1810-1870): a Prágai Egyetem vegyészprofesszora

<sup>28</sup> KATONA: Bevezető (online): „Aubouin Adele, kinek születési helye Pontarlier Franciaországban...” kezdetű levele unokaöccsének, Görgey Gusztávnak.

de ott csak pár hetet töltött, majd Pestre utazott, hogy a szerveződő honvédségbe (ekkor még nemzetőrség) álljon.<sup>29</sup> Leiningen azt írja, először közhonvédnek jelentkezett, de a formálódó honvédség tisztjei közül többen felismerték, így kezdetben századosi rendfokozatot<sup>30</sup> kapott a győri 5. honvédszászlóaljban. Májusban az alakulóban levő új magyar haderő számára Batthyány katonai titkáráként gyutacsok és lőkupakok szállításáról gondoskodott, és megtervezte ezek (később meg nem valósult) magyarországi gyártását. A tiszáninneri 'mozgó nemzetőrség' parancsnokává 08.27-i őrnagyi előléptetésével vált Szolnokon.<sup>31</sup> Később e beosztásban az ő felelőssége volt Zichy Ödön elhíresült pere és kivégzése.<sup>32</sup> Perczel alá beosztva oroszlánrészt vállalt az 10.07-i ozorai diadalban, miután ezredesi kinevezést kapott.<sup>33</sup> A schwechati vereség után a téli hadjárat idején a feldunai hadsereg parancsnokaként a bányavárosokon át hátrált a branyiszkói szorosig, ahol sikeresen áttörve Schlik hadtestét bekerítéssel fenyegette,<sup>34</sup> amiből azonban az új magyar fővezér, Henryk Dembiński<sup>35</sup> (hírnevéhez méltó) mulasztása nyomán kicsúszott. Görgei az 1849.02.27-es kápolnai csatából is kivette a részét, majd ő vezette az inkompetensnek bizonyult Dembiński elleni mozgalmat, amely a fővezér leváltásával végződött. Kossuth e hírre a táborba sietett agyonlővetni az engedetlen tábornokot, szembesülve a körülményekkel azonban rövidesen Vetter Antalnak adta át a főparancsnokságot, de ő rövidesen beteget jelentett.<sup>36</sup> 03.30-ával – bár papíron csak Vetter betegségének időtartamára – kezdetét vette Görgei fővezérsége a tavaszi hadjáratban.<sup>37</sup> Bem eközben Erdélyből tessékelt ki Puchnert,<sup>38</sup> Komárom felmentése és Pest-Buda visszavétele után a szabadságharc sikerei csúcsán állt. 1849.05.07-07.14-ig hadügyminiszter, de május végéig a csapatok élén maradt, Debrecenben helyettese, Klapka látta el a miniszteri teendőket.<sup>39</sup> A császári-cári támadásnak a főparancsnok Komárom központtal szeretett volna ellenállni,<sup>40</sup> ahol súlyos fejsérülést szenvedett. Végül engedelmeskedett a szegedi összpontosítási parancsnak, és sebesülése ellenére bravúrosan vezette át újra seregét a Felvidékre, kétszer is

---

<sup>29</sup> KATONA: Bevezető (online): „Öt nappal azután, hogy vegyészeti dolgozatát befejezi”

<sup>30</sup> LEININGEN 149.

<sup>31</sup> *Haditechnika* 2018/6. 5.

<sup>32</sup> KATONA: Bevezető (online): „Görgey népfelkelői elfogják a grófokat...”

<sup>33</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 I. 79-80.

<sup>34</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 I. 234.

<sup>35</sup> rövid életút lásd: RÜSTÖW 160-161.

<sup>36</sup> RÜSTÖW 263.

<sup>37</sup> Ezt az időszakot a főszövegben fejtem ki bővebben.

<sup>38</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 II. 162.

<sup>39</sup> Magyar Életrajzi Lexikon: Görgey Artúr. (Arcanum Kézírásvát, online)

KATONA: Bevezető (online): „...a hadügyminisztérium élén helyettese, Klapka...”

<sup>40</sup> „A jövőben Komáromnak kell hadműveleteink kulcspontjának lennie...”

Görgei levele Damjanichnak 1849.05.19-én

KATONA: Bevezető (online)

kimanőverezve Paszkievicset, ami még a cár figyelmét is felkeltette. A temesvári vereség hírére ért Aradra, ami után Kossuth lemondott minden hatalmáról, átadta azokat Görgeinek, és elhagyta az országot.<sup>41</sup> A haditanács döntése értelmében<sup>42</sup> indult el az orosz csapatok előtti fegyverletételre. Nehezen tudta feldolgozni, hogy – egyébként határozott orosz közbenjárásra – csak ő menekült meg a fogságba esett tábornokok, főtisztok közül.<sup>43</sup> Klagenfurti száműzetése 1849-’67-ig tartott, élete hátralevő részét Budapesten és Visegrádon töltötte. Visszaemlékezése a szabadságharc időszakára ’Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849’ címmel 1952-ben jelent meg.<sup>44</sup> A honvédség megalapításakor, ’68ban szakértőként részt vett annak megszervezésében.<sup>45</sup> Kilencvennyolc évesen halt meg 1916.05.21-én, Buda visszavételének napján.<sup>46</sup>

Szeretném pár szóban megindokolni, miért használom dolgozatomban Görgei nevét pontos ’i’-vel, és nem ipszilonnal, ugyanis példa mindkettőre akad, tehát kettő helyes írásmód közül kellett – a következetesség jegyében – választanom. Az eredeti írásmód ’Görgey’, viszont ő maga a polgári egyenlőség jegyében 1848-tól a ’Görgei’ alakot használta. Később örökösei<sup>47</sup> kezdték újra ipszilonnal írni a nevet, jelezvén hogy egy vérvonalról van szó. Tekintve, hogy csak a szabadságharc időtartamával, annak is egy szűkített időszakával, a tavaszi hadjáratral kapcsolatban foglalkozom Görgeivel, a saját írásmódját kívánom követni.

## Joseph Wenzel Radetzky

(1766.11.02., Třebnice – 1858.01.05., Milánó)

---

<sup>41</sup> HERMANN 1: „...Kossuth, augusztus 11-én, Görgeit nevezte ki fővezérré, majd a katonai és polgári teljhatalom birtokosává.”

<sup>42</sup> HERMANN 1: „A közel 70 tiszt két kivétellel az oroszok előtti fegyverletételre szavazott.”

<sup>43</sup> Azért nem használom az ’aradi vértanúk/tizenhárom’ kifejezést, mert nem fedi le teljesen a szabadságharc után kivégzett mártír vezetőket.

<sup>44</sup> KATONA: Jegyzetek (online)

<sup>45</sup> *Haditechnika* 2018/6. 5.

<sup>46</sup> *Múlt kor*, (online), 2006.05.23. ’90 éve halt meg Görgey Artúr.’

<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=13743&pIdx=2>

<sup>47</sup> Nevét öccse, Görgey István ipszilonosította vissza.

KATONA: Bevezető (online): „... elmagyarázza Görgey István, aki végül is visszaipszilonosította bátyjának a nevét:”

(Ezen kívül az ’Életem és működésem’ Görgei életében megjelent, 1911-es változatában is az ipszilonos alak szerepel.)

Családja két évvel születése előtt kapta meg a grófi rangot. Katonai pályája 1784-ben kezdődött, amikor is saját költségén a Caramelli vérteszredhez került kadétként.<sup>48</sup> Az 1788-’90-es török háborúban küldönc volt. Már a napóleoni háborúban is magas, vezérkari tiszti beosztásban vett részt. 1796-tól őrnagy, 1799-től alezredes, 1805-től vezérőrnagy. 1809-től vezérkari főnök.<sup>49</sup> E minőségében – mint Karl Schwarzenberg herceg vezérkari főnöke – vett részt Napóleon 1812-es oroszországi hadjáratába küldendő osztrák kontingens szervezésében. Egy évre rá ez a Schwarzenberg lett a koalíciós erők főparancsnoka. 1815-’29-ig lovassági tábornoki rendfokozatban az olmtüzi erőd parancsnoka volt, emellett hadtudományi írásokat publikált. 1830-ban került Milánóba, ahol ’31-’57-ig irányította a császári-királyi 2. hadsereget. Az itt Heinrich Hess<sup>50</sup> segítségével elvégzett előremutató hadseregszervezői munka, (’36-tól tábornagyként), erős bázist teremtett, amellyel képes volt a ’48-ban kitört forradalmak és a piemonti hadsereg legyőzésére, utóbbira a rákövetkező évben is. Érdekes, hogy Mészáros Lázárt, akinek tehetségére ő figyelt fel, és ekkor ezredesi rendfokozatban szolgált nála, ő engedte haza,<sup>51</sup> hogy az első magyar honvédelmi miniszter lehessen. Élete utolsó éveiben az ő érdeméből osztrák fennhatóság alatt maradt Lombard-Velencei Királyság közigazgatását is irányította, és csak egy évvel a halála előtt „tette le a lantot”.<sup>52</sup> A bevezetőben említettem, hogy korára, és szinte szünet nélküli szolgálatára való tekintettel nem hagyott ránk olyan visszaemlékezéseket, mint amilyeneket a későbbiekben Görgeitől idézni tudok. „Radetzky visszaemlékezései, és az általa hátrahagyott hadtudományi írások nagyrészt feledésbe merültek” – fogalmaz a Deutsche Biographie.<sup>53</sup>

---

<sup>48</sup> 'Privatkadett': tehát saját költségén

Deutsche Biographie, (online) 'Radetzky de Radetz, Johann Josef Wenzel Anton Franz Karl Graf'

<sup>49</sup> Vezérkari főnök, mint 'Chef des Generalquartiermeisterstabes', mai szóhasználattal a vezérkar 'Generalstab' lenne.

Deutsche Biographie, (online) 'Radetzky de Radetz, Johann Josef Wenzel Anton Franz Karl Graf'

<sup>50</sup> Heinrich Freiherr von Heß (1788-1870)

1805-ben kezdte katonai pályafutását a napóleoni háborúban a gróf Gyulay gyalogezredben, 1809-től vezérkari tisztt. 1848.03.18-tól Radetzky vezérkari főnöke, oldalán oroszlánrészt vállalt a '48-'49-es eseményekben, amiért később az egész hadsereg verérkari főnöke lett, és bárói (Freiherr) rangot kapott. Az '59-es solferinói vereséget már nem tudta megakadályozni, és bár utána tábornagi kinevezést kapott, '60-ban lemondott minden posztjáról. Deutsche Biographie, (online)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz31828.html#adbcontent>

<sup>51</sup> SKED 153.

<sup>52</sup> Deutsche Biographie, (online) 'Radetzky de Radetz, Johann Josef Wenzel Anton Franz Karl Graf'

<sup>53</sup> „R.s. Lebenserinnerungen und nachgelassenen militärische Schriften sind größtenteils vergessen.”

## Történelmi kontextus

Hogy az alábbiakban egymásnak jobban megfelelő eseményeket hasonlíthassak össze, a következőképpen határoztam meg a vizsgált hadműveleti időszakokat:

A tavaszi hadjárat fonalát a Damjanich szolnoki győzelme<sup>54</sup> és a kudarcos cibakházi expedíció után kialakult helytettel kezdem, és az első komáromi csata utáni napig<sup>55</sup> veszem górcső alá. Buda ostromának elemzésétől eltekintek, mivel a '48-as észak-itáliai hadjáratban nem találkozunk olyan hagyományos értelemben vett ostrommal, mint a Buda visszafoglalása. Bár Buda vára nagyon korszerűtlen, mégis ostromágyúk szükségeltettek a bevételéhez.<sup>56</sup> Mantova és Komárom ostroma esetében pedig az előbbivel felhagytak,<sup>57</sup> utóbbit felmentették.

Az észak-itáliai műveletek tárgyalását Vicenza megtámadásával<sup>58</sup> kezdem, és a Custozán<sup>59</sup> és a milánói harcokon át a salascoi fegyverszünettel<sup>60</sup> zárom. Csak érintőlegesen foglalkozok az osztrák és piemonti erőkön kívüli itáliai résztvevőkkel, hiszen a tárgyalt időszakban csak helyőrségeikkel találkozunk a hadműveletek elején, a szakirodalomban nagyobb szerepet kapnak a velük kötött fegyverszünetek feltételei, mint a harci teljesítményük.

Nem biztos, hogy hasonló, vagy csak általam hasonlóknak vélt problémákat a két hadvezér ugyanúgy oldott volna meg, vagy éppen ugyanazon a hibákba estek volna, de ez az összehasonlítás adta meg végső szempontjaimat a parancsnoki teljesítmény értékeléséhez.

## A '48-'49-es események geopolitikai környezete

A francia forradalom olyan szellemet szabadított ki a palackból, amelyet – ma már tudjuk – a Szent Szövetség is csak időlegesen volt képes oda visszagyömöszölni. Nem célom a „népek tavaszának” átfogó bemutatása, de röviden felvázolnék pár, az alábbiakban tárgyalt szempontjából lényeges kontextuális vonást, eseményt:

---

<sup>54</sup> 1848.03.05.

<sup>55</sup> 1849.04.27.

<sup>56</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 II. 82.

<sup>57</sup> FORRÁS

<sup>58</sup> 1848.06.10.

<sup>59</sup> olasz írásmóddal Custoza

<sup>60</sup> 1848.08.09.

'48-'49-ben a háborúnak egy új, de már a napóleoni időkben is érzékelhető motivációja<sup>61</sup> vált az események hajtóerejévé: a nemzeti és a polgári érzelmek. A polgárok, forradalmárok egy közös, és nem egy felülről diktált célért küzdöttek, legyen az alkotmányosság, vagy nemzeti érdek. Ezek egy láncreakció jellegű eseménysorozatban, ha nem is megdönteni, de destabilizálni tudták a hagyományos hatalmi berendezkedést, és megágyaztak a XX. századi Európának.

1848-ban a francia királyság megbukott, helyét köztársaság, majd '52-től császárság vette át. 03.13-án kitört az első bécsi forradalom. Metternich, Ausztria európai vezető szerepe, és a bécsi kongresszusban meghatározott, éppen felbomlóban lévő hatalmi egyensúly korábbi kulcsfigurája, emigrálni kényszerült. A 10.06-án kitört újabb bécsi forradalmat a magyarok schwechati vereségét követően Windisch-Grätz<sup>62</sup> és Jelačić könnyen felszámolta. Eközben tettek szintjén is elindult az olasz és német egységfolyamat, és bár egyelőre nem vezettek eredményre, később mindkettő eredményesen zárult. Az is körvonalazódni látszott, hogy a 'Risorgimentóban' a Szárd-Piemonti királyság fog vezető szerepet játszani. A német területeken kitört forradalmak hatására az egységet elősegítendő 05.18-án összeült a frankfurti parlament, de az eseménysorozat végére teljesen eljelentéktelenedett. Eközben a csehek is mozgolódtak: Prágában 03.11-én petíciót fogalmaztak meg az uralkodónak, 06.02-ára – a frankfurti parlament német egyesítő törekvéseinek ellensúlyozására – összehívták a szláv kongresszust, de Windisch-Grätz a folyamatnak 06.12-17-e között fegyveres erővel véget vetett. A román fejedelemségek alkotmányos reformköveteléseket fogalmaztak meg a 06.09-es iszlazi kiáltványban, de ezek elsősorban orosz nyomásra elhaltak.<sup>63</sup> A teljesség igénye nélkül, valami ilyesmire kellett volna gondolnunk, amikor az iskola nagytermében/aulájában a nyolcadikosok minden évben március tizenötödikén ünneplőbe öltözve, monoton hangon elrebegették: „Európa forrongott”.

## **A '48-'49-es események hadtudományi/haditechnikai kontextusa**

A hadseregek gerincét az 1848-'49-es események előtt és után is évtizedekig a puskával és szuronnal felszerelt sorgyalogság alkotta. A sűrű alakzatban egymással szemben álló vonalak tűzharcával, majd a szuronyrohammal kivívott csatadöntéssel párosul az utánpótlás hadászati

---

<sup>61</sup> CSIKÁNY 5.

<sup>62</sup> eredeti írásmódban, megegyező kiejtéssel Windisch-Graetz

<sup>63</sup> HERBER: Történelem 5. 92-103.

kérdésének jelentősége. Az immár elsősorban a hátszágból, és nem a hadműveleti területről harácsol<sup>64</sup> élelmiszert, lőszert, és egyéb szükséges ellátmányt biztosító ellátási lánc, és azok lerakatai közti útvonalak biztonsága ugyanolyan fontos részévé váltak a hadviselésnek, mint a hadmozdulatok és ütközetek. A napóleoni háborúk harcrendje, az ún. *'ordre mixte'*<sup>65</sup> vegyítette a laza csatárláncban történő előcsatározás<sup>66</sup>, a vonalharcászat, és az oszlopharcászat<sup>67</sup> taktikai elveit. Szintén napóleoni újítás a lovassággal szemben alkalmazott négyszög alakzat.<sup>68</sup> Ezt a szemléletet interpretálta Habsburg-Tescheni Károly főherceg<sup>69</sup> 1807-es gyakorlati szabályzatában,<sup>70</sup> melynek alapelvei egészen '67-ig érvényben maradtak. A császári kiképzés általános színvonala a XIX. század első felében alacsony volt, ami a hadgyakorlatok fantáziátlanságára is visszavezethető, ez alól kivételt képez Radetzky hadserege.<sup>71</sup> Az 1845-ös gyakorlati szabályzat a korábbi elképzeléseket annyiban változtatta meg, hogy az alapvető taktikai egység harmadakkora, tehát ezred helyett zászlóalj lett.<sup>72</sup> Hasonló változás zajlott le a hadosztály-dandár viszonyban.<sup>73</sup> A kiképzés színvonala azonban nem változott, amit Haynau<sup>74</sup> a következőképpen jellemzett: „Kutyákat jobb szuronyrohamra küldeni, hiszen lőni úgysem tudnak.” A fenti tényezők a honvédség állapotára és harcvezetésére is jellemzőek voltak, tekintve hogy annak alapjául a császári-királyi hadsereg szolgált.<sup>75</sup> A leglényegesebb elvi különbség, hogy a csatárlánc-előkészítés gyakran elmaradt, és a támadóoszlopok egyből

---

<sup>64</sup> Ezt az alapelvet a szabadságharcok működése azért valamelyest felülírja, később kifejtem.

<sup>65</sup> kevert harcrend

<sup>66</sup> Az általában huzagolt csövű puskával felszerelt vadászalakulatok (Jäger, Bersaglieri, stb.) tüze megtizedelte a zárt hadrendben felvonuló sorgyalogságot.

<sup>67</sup> Az arcvonat mögött oszlopokban felsorakozott tartalék a csatadöntő szuronyrohamhoz helyi erőfölényt képez.

<sup>68</sup> CSIKÁNY 57.

<sup>69</sup> Habsburg-Tescheni Károly főherceg (1771-1847)

1793-ban Hollandia katonai kormányzója volt, vezérőrnagy rendfokozatban. 1796-ban tábornagyként az osztrák rajnai hadsereg parancsnoka. Az osztrák hadsereg főparancsnokaként végigharcolta a napóleoni háborúkat, azokat követően pedig kidolgozta a hadsereg szabályzatát. Élete utolsó felét a nyilvánosságtól visszavonultan élte.

Wien Geschichte Wiki (online)

[https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Karl\\_von\\_%C3%96sterreich-Teschen](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Karl_von_%C3%96sterreich-Teschen)

<sup>70</sup> 'Exerzierreglement'

<sup>71</sup> lásd: 'A parancsnokok hadműveleti tervezői készségének és harcvezetésének összehasonlítása'

<sup>72</sup> Ezt úgy képzelhetjük el, hogy a vezénylést jelentő virtuális terepasztalon egy bábú immár egy zászlóaljat, és nem ezredet jelent. Valamint a parancsszavaknak is feleakkora egységet kellett elérniük a csatazajban.

<sup>73</sup> egy hadosztály több dandárból áll

<sup>74</sup> Julius Jacob von Haynau (1786-1853)

Hosszú katonai pályafutásának utolsó két évében, az 1848-'50-ig terjedő időszakban szerzett magának hírnevet.

'48-ban a custozai csatában öntevékeny akciójával mérsékelni tudta a Simbschen-dandár katasztrófáját, '49-ben pedig véres megtorló akciójával érdemelte ki a „Bresciai hiéna” gúnynévet. Még ezévből a magyarországi császári csapatok főparancsnokává nevezték ki, a temesvári csatában döntő vereséget mért a honvédseregére.

Megint csak véres megtorló akcióinak hatására hívta vissza az udvar 1850-ben.

Deutsche Biographie, (online) ' Haynau, Julius Heinrich Friedrich Ludwig Freiherr von'

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz28447.html#ndbcontent>

<sup>75</sup> ORBÁN 1-2.

rohamra indultak, valamint sokszor akad példa az egész tüzérség bevetésére (ahelyett, hogy a bevett gyakorlat értelmében tartalékot is képeztek volna), ami az osztrákoknak kellemetlen meglepetést okozott.<sup>76</sup>

A korszak ma már talán furcsának tűnő sajátossága, hogy a későbbiekben tárgyalt ütközetekben tízezres nagyságrendű hadseregek döntő frontális összecsapásokban (többségében) csupán százas nagyságrendű veszteségeket szenvednek (véres veszteségben ez olykor csak pár tucat).<sup>77</sup> Ez nem az események jelentőségét csökkenti, ugyanis a korban egy-egy csata eredménye sokkal inkább abban rejlik, melyik fél volt képes rákényszeríteni az akaratát a másikra, tudta végrehajtani eltervezett hadmozdulatait. A romantika katonáinak még nem szólt senki, hogy a következő évszázad háborúit a tömeghadseregek vérszivattyúi jelentik majd, nem szabad, hogy ennek ismerete befolyásoljon minket. Aki részt vett ezekben a háborúkban, jó eséllyel haza is tért, és – ha szerencsénk van – meg is írta a tapasztalatait.

A felderítés elsődleges eszközeként a hadvezérek kémszemléket<sup>78</sup> alkalmaztak. Ilyesfajta vállalkozásokra alkalmas alakulatokban, tehát a könnyűlovasságban – mondhatnám természetszerűen – bővelkedett a honvédsereg. Az osztrák lovasalakulatok többnyire vértések, vagy dragonyosok,<sup>79</sup> melyek - nehézlovakok lévén - kevésbé alkalmasak efféle “üss és fuss” akciókra, így a kémszemlék végrehajtásában kényszerűleg nagyobb szerephez jutott a gyalogság. Breit/Bánlaky *en bloc* lesújtó véleményét az itáliai hadszíntér küzdőfeleinek lovasságáról ’A parancsnokok hadműveleti tervezői készségének és harcvezetésének összehasonlítása’ c. fejezetben fejtem ki.

Másik, sokszor ennél is fontosabbnak bizonyult lehetőség a lakosságtól való információszerzés. Ezt azonban elsődlegesen a “hazai csapat”<sup>80</sup> alkalmazhatta eredményesen, tekintettel a helyiek érzületére, és az ezt befolyásoló 1848-as forradalmi láz nacionalista jellegére. A hazájában küzdő magyar honvédség emellett azt az előnyt is élvezhette, hogy a lakosság segítségével biztosíthatták a csapatok élelmezését.<sup>81</sup> Hasonló helyzetre enged következtetni az észak-itáliai

---

<sup>76</sup> CSIKÁNY 73.

<sup>77</sup> EMBREE, és BREIT/BÁNLAHY munkáiban is jól nyomonkövethetőek. Amikor a hadvezetés minősége szempontjából is releváns, hivatkozni fogom.

<sup>78</sup> Általában kis erejű vállalkozás, melynek célja nem harcászati eredmény kieszközlése, hanem információszerzés az ellenség helyzetéről és erejéről.

<sup>79</sup> Esetleg a dzsidás/ulánus és svalizsér lovasságot leszámítva.

<sup>80</sup> Tehát Magyarországon a támadó magyar, Itáliában a védekező piemonti fél. Mindkettőre példák a ’ Sarkalatos különbségek a felderítés hatékonyságában’ c. fejezetben.

<sup>81</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 I. 71.

hadszíntéren, hogy a custozzai hadműveleteket megelőzően a császári hadseregnek a helyi kutak megmérgezésére, használhatatlanná tételére is volt gondja.<sup>82</sup>

Haditechnikai eszközök tekintetében a közelharcot a gyalogság a puska végére erősített szuronnyal, a lovasság szálfegyverrel (dzsida), vagy karddal vívta.<sup>83</sup> A puska természetesen elsődlegesen a tűzharc fegyvere. Egy elöltöltős simacsövű puska pontossága (század méretű alakzat ellen) 300 lépésen 30%, 100 lépésen 75%, tűzgyorsasága 1-2 lövés percenként.<sup>84</sup> Nyilván ezek a mutatók a kiképzéstől is jelentősen függtek.

Nemzetközi tekintetben az első, államhatárokon átívelő, vasúti úton történt csapatmozgatás is a magyar szabadságharchoz kötődik, azon belül is az orosz expedíciós erők egy részének az északnyugat-magyarországi hadszíntérre csoportosításához.<sup>85</sup> Mindazonáltal mindkét vizsgált hadszíntéren húzódtak már vasútvonalak a XIX. század közepén, és ezek katonai alkalmazására – a magyar szabadságharcból biztosan<sup>86</sup> – tudunk példát, de ez számottevő hatást nem gyakorolt az események kimenetelére, leginkább Pest-Buda kiürítésének gyorsaságában játszott szerepet.

---

<sup>82</sup> EMBREE 226-227.

<sup>83</sup> CSIKÁNY 58.

<sup>84</sup> CSIKÁNY 59. A császári-királyi hadsereg adatai.

<sup>85</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 III. 24.

<sup>86</sup> Példák a vasút alkalmazására: BREIT/BÁNLAKY 1 I. 250; BREIT/BÁNLAKY 1 II. 52; RÜSTOW 199.

## Befolyásoló tényezők

Az alábbiakban igyekszem minden lényeges elemét ismertetni a két eseménysor környezetének, elsősorban hadászati és nem harcászati szempontok alapján. Először felvázolom a két hadjárat tervét, célját, majd azok végrehajtásának adottságait, mint a terepviszonyok, és a hadseregek létszáma, állapota, képességei és felszereltsége. Ezek ismeretében pedig foglalkozhatunk a tulajdonképpeni céllal: az emberi tényezővel a felsővezetésben, így a figyelem fókuszába kerülhet a két fővezér, vezérkaruk, és közvetlen alárendeltjeik tettei (hadtest, hadosztály- és dandárparancsnokok).

### Különbségek a földrajzi- és terepadottságokban a két hadműveleti területen

Tekintve, hogy az észak-itáliai hadjárat nyár közepe-végén, a tavaszi pedig kora tavasszal játszódott, a hadviselő felek merőben különböző időjárási tényezőkkel szembesültek. A tavaszi olvadás az utak minőségére, és a folyók áradása révén az átkelésekre volt hatással, – a ködről nem is beszélve – Itáliában pedig a csaknem negyven fokos rekkenő hőség<sup>87</sup> akadályozta a hadműveleteket.

Az itáliai hadszíntér leginkább a Veneto tartományban található Verona megyében<sup>88</sup>, a Pó völgyében húzódik, tágabb értelemben az ezt körülvevő, mintegy  $\sim 80 \times 50 \text{ km}^2$ -en, azon belül leginkább a Brescia-Mantova-Verona háromszögben. A Mincio folyó,<sup>89</sup> mely a Garda-tóból a Póba torkollik, választja ketté venetoi és lombardiai borvidékeket, a tótól északra pedig hegyek határolják.<sup>90</sup> A Sommacampagnától Castiglione delle Stiviere-ig tartó, mintegy 30 kilométeres, a Mincioval merőleges szakaszon a sziklás dombok szelik át a vidéket.<sup>91</sup> A terep jelentőségét az észak-itáliai erődnégyszög<sup>92</sup> növeli. Délen, Mantova körül a terep mocsaras.<sup>93</sup>

A tavaszi hadjárat egy ennél lényegesen nagyobb területen  $\sim 130 \times 90 \text{ km}^2$ -es területen zajlott, több tájegységen átívelően, de nem olyan szétszórt arcvonalon, mint Itáliában, mivel a magyar

---

<sup>87</sup> EMBREE 259.

<sup>88</sup> [https://simple.wikipedia.org/wiki/Province\\_of\\_Verona#cite\\_note-wbase-5](https://simple.wikipedia.org/wiki/Province_of_Verona#cite_note-wbase-5)

<sup>89</sup> átlagos vízhozama  $56,8 \text{ m}^3/\text{s}$

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Mincio>

<sup>90</sup> <https://vineyards.com/wine-map/italy>

<sup>91</sup> EMBREE 240.

<sup>92</sup> lásd: 'Célkitűzések az észak-itáliai hadjárat vizsgált szakaszában (1848.06.10-08.09.)'

<sup>93</sup> 1796-ban Napóleon is megostromolta, és azóta tovább erősítették.  
EMBREE 228.

csapatmozgások előbb egy déli, majd egy északi ívet írtak le.<sup>94</sup> Keletről-nyugatra a terep domborzati elemei a következők: A terv szerint a mocsaras Tisza-vidékről az erdős Gödöllői-dombságon át a csapatok Vácnál elérik a Duna vonalát, majd a Börzsönyt keletről megkerülve átkelnek az Ipolyon<sup>95</sup> és a Garamon<sup>96</sup>, onnan pedig a Kisalföldön át délnek tartanak a Csallóközbe, a Duna partján fekvő Komáromig, és átkelve felmentik az elsősorban a monostori erőd miatt jelentős Komáromot az ostrom alól (a Buda visszavételére irányuló hadműveletet mellőzve).

## **Célkitűzések a tavaszi hadjáratban**

A kápolnai csatát követően a Tisza-vonal mögé szorult magyar sereg vezetésében általános volt az az elképzelés, hogy sikerrel vehetik fel a harcot az elbizakodott ellenséggel, Dembiński határozatlansága és sikertelensége okán olyan fővezért kerestek, aki képes támadólag fellépni az osztrákokkal szemben. Ő lett volna Vetter, és lett ténylegesen Görgei.<sup>97</sup> Cél: első szakaszban dél, a másodikban észak felől kerülő főerők mellett folyamatos tüntetésekkel elterelni Windisch-Grätz figyelmét, és felmenteni Komáromot, bekerítve (vagy legalábbis elvágva) a császári főerőket. Így lehetőség nyílt Buda visszavételére, vagy akár a magyarországi osztrák főerők elszigetelésére is. A merész tervhez szükség volt arra, hogy a honvéd vezérkar a korábbi harcokban felismerje, hogy az osztrák hadvezetés hajlamos "nagylelkűen" átadni a magyar félnek a kezdeményezést, amihez a felderítés teljesítménye is hozzájárult. Ahogy Görgei fogalmazott:

*(Klapka javaslata az elterelő manőverre) olyan hosszú idő, amelyet Windisch-Grätz hercegnek és tanácsadóinak nyilván a mi kedvünkért át kellene aludniuk, hogy fő támadóoszlopunk mozdulatát későn vegyék észre.*

---

<sup>94</sup> lásd: 'Célkitűzések a tavaszi hadjáratban'

<sup>95</sup> vízhozama Letkésnél 25,4m<sup>3</sup>/s

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Ipoly>

<sup>96</sup> vízhozama 55,2 m<sup>3</sup>/s

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Garam>

<sup>97</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 II. 46.

*Ha ennek ellenére Klapka tervének kivételére szavaztam, ezt a miatt a [...] tapasztalat miatt tettem, hogy herceg Windisch-Grätz tábornaggal szemben egy-egy hadászati hibát is bátran el lehet követni.*

Életem és Működésem I. 37.

## **Célkitűzések az észak-itáliai hadjárat vizsgált szakaszában (1848.06.10-08.09.)**

A forradalmak és a szárd-piemonti támadás elől '48 nyarára Radetzky sere az észak-itáliai erődnégyszögben<sup>98</sup> talált menedéket (ezekből a peschierai korábban elesett), ahol felkészült a visszavágásra. Két oldalról Veneto és Lombardia tartományokat a Károly Albert vezette Szárd-Piemonti királyság erői szállták meg, kiegészülve a helyi népfelkelőkkel, vagy segítve azokat. Feltétele volt a további sikeres ellenállásnak a hátszággal való kapcsolat újbóli megteremtése. Ezt Radetzky Vicenza elfoglalásával tervezte elérni, miután nyugatra fordulhat, és megkezdheti Lombardia visszafoglalását, ezzel Venetot is elszigetelve, és hogy megszüntesse a piemonti jelenlétet az észak-itáliai osztrák tartományokban. A custozzai haditervet Radetzky a végsőkig titokban tartotta: 06.22-én délután adott parancsot a csapatoknak, hogy másnapra is főzzenek, estére kapták meg a menettervet, és hajnalban indultak.<sup>99</sup> A korábban elvesztett Rivoli-fennsík elfoglalása által az olasz arcvonalat a két hadtestet összekötő erők felőrlésével kellett volna ketté szakítaniuk

## **A szembenálló erők (létszám, fegyverzet, szervezeti felépítés, stb.) a tavaszi hadjárat kezdetén**

A honvédség fegyverzeti sokszínűsége logisztikai rémálom volt: a különböző kaliberek és elsütőszerkezetek (kovás, gyutacsos, csappantyús) mind másfajta ellátást igényeltek.<sup>100</sup> Szintúgy a honvédség ruházata is hasonlóan heterogén képet mutatott, gyakran minimális

---

<sup>98</sup> A Garda-tótól délkeletre négy erőd által bezárt négyszög, amelyet keletről az Adige folyó határol. Ezek a: peschierai, mantovai, veronai és legnagoi erődök.  
EMBREE 206.

<sup>99</sup> BREIT/BÁNLAHY 2 22/A/III/11/c. 'Megjegyzések, elmélgedések'

<sup>100</sup> CSIKÁNY 81.

eltérésekkel az ellenfélétől, ami megnehezítette a harcvezetést. A császári tüzérségnél alkalmazott röpentyűkből<sup>101</sup> a honvédségnek is jutott, melyek alapján megszervezték a hazai gyártást is.

Osztrák főerők 1849.03.12-én:

- 41-42 gyalogzászlóalj
- 56 lovasszáhad
- 222 löveg

Összesen 48-50000 fő, beleértve 7 utász századot 13 hídkészlettel.

Szervezet: 3 hadtest (I-III.)<sup>102</sup>

Magyar sereg a tiszai átkeléskor (1848.03.28.):

- 45 és fél gyalogzászlóalj
- 63-64 lovasszáhad
- 184 löveg

Összesen: 52300 fő.

Szervezet: 4 hadtest (I-III; VII.)<sup>103</sup>

Az erőviszonyokat összességében hasonlónak mondhatjuk. Lovasság tekintetében a honvédség több százarral, a császáriak több nehézlovassal rendelkeztek. Ezen felül a császáriak 7 utászszázada és 13 kész hídkészlete jelentős előnyt jelentett (jelenthetett volna) a mozgékonyaság terén, ugyanis a hadjárat idején rendelkezésre álló egyetlen magyar utász századnak csupán egyetlen csonka hídkészlete volt, a Duna komáromi áthidalásánál ezért helyi alapanyagokat is alkalmaznia kellett.<sup>104</sup> Emellett a magyar lovasság számszerű fölényben levő, de döntően könnyűlovasság volt, az ellenfél osztrákoknál a tüzérségi fölény volt jelentős, amit a magyarok a tartalékképzés elhagyásával kompenzáltak.<sup>105</sup>

---

<sup>101</sup> kezdetleges rakétatüzérség

<sup>102</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II. 11-15.

<sup>103</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II. 38-43.

<sup>104</sup> RÜSTOW 344.

<sup>105</sup> lásd: 'A '48-'49-es események hadtudományi/haditechnikai kontextusa'

## **A szembenálló erők (létszám, fegyverzet, szervezeti felépítés, stb.) az észak-italiai hadjárat vizsgált szakaszában (1848.06.10-08.09.)**

Mivel a szárd-piemonti, és egyéb olasz csapatok nem tevékenykedtek összehangoltan, csak a Radetzky és Károly Albert által irányított erőket részletezném:

A szárd-piemonti hadsereg 1848.06.23-án:

- 61780 lőfegyver
- 3820 lovas
- 130 löveg

összesen: 75000 fő (Garibaldi szabadcsapatai nélkül 65600)

Szervezet: 2 hadtest (I-II.) és egy tartalék hadosztályba szerveződött.

A császári hadsereg július közepén:

- 75200 lőfegyver
- 5400 lovas
- 265 löveg

összesen (élelmezési létszám): 95000 fő.

Szervezet: 6 hadtest (I-IV; I-II. tartalék).<sup>106</sup>

Tüzérség tekintetében felszerelésben és teljesítményben is kitűnnek az olaszok. Egy átlagos gyalog- vagy lovasütegük 6db nyolcfontos lövegből, és 2db tizenöt-fontos tarackból, ezzel szemben egy magyar/osztrák üteg 4db hatfontos (ritkán tizenkét-fontos)<sup>107</sup> lövegből, és 2db hétfontos tarackból állt.

Az olasz hadsereg júniusi erőfölényét nem volt képes megőrizni, a jelenlevő császári haderő immár minden tekintetben felülmúlta. Ráadásul szabadcsapataik felszereltsége és kiképzettsége is hagyott maga után kívánnivalót. Érdekes, hogy a számtalan hadvezetési hiba ellenére mégis sokszor keményebb ellenállást fejtettek ki, mint az osztrák hadsereg Magyarországon – az első Komáromi csata elejéig bezárólag.

Tekintve, hogy Magyarországon eközben a Honvédség elődjét jelentő *de facto* haderő, a Nemzetőrség szerveződött, jogos aggodalom volt osztrák részről, hogy a magyar katonák

---

<sup>106</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/a

<sup>107</sup> nem említve a még ritkább, tizenkilc-fontos pozíciós ütegeket

hazatérnek. Azonban Radetzky csírájában fojtotta el a magyar bomlasztó akciókat, azok csak korlátozott eredménnyel jártak.<sup>108</sup>

---

<sup>108</sup> SKED 153.

# Parancsnoki teljesítmény értékelése

## Sarkalatos különbségek a felderítés hatékonyságában

A felderítésben jelentkező hiányosságok a tárgyalt események folyamán szinte mindig komoly ember- és idővesztéshez vezettek. Ideje kifejtennem, mit értek a saját hazájukért harcoló erők már említett előnyén a felderítésben: Az ozorai diadalt megelőzően arra is találunk példát, hogy a lakosság nem kényszer, nem is kérés, hanem önkéntes felajánkozás útján segíti a tájékozódást – amit később bizonyára Paszkievics kozákjai is megköszöntek volna:

*...ágyúkkal az erdőn átvonulni nem tanácsos, mert a homokos útnak mély kátyúi vannak, és nehéz teherrel felettébb bajos haladni rajtuk. [...] Az erdő megkerülhető, [...] jó dűlőút visz Dégről [...] Ozorára; ez azonban tetemes kerülő, s ennél fogva célszerű a bekerítő csapatot még alkonyat előtt elindítani...*<sup>109</sup>

Az olasz hadszíntéren is találunk erre példát: egy veronai férfi 1848.05.13-án az olasz táborba érkezett, és arról számolt be, hogy hatszáz önkéntessel készen áll forradalmat kirobbantani a városban, amihez ekkor bizonyára többen is csatlakoznának.<sup>110</sup>

Ellenben Rüstow a (magyarországi) osztrák táborról megjegyzi, hogy bár állandó panasz, hogy nem áll rendelkezésükre elegendő kém, nem tudja elképzelni, hogy egyetlen megbízható hírszerzőt ne találtak volna, így Windisch-Grätzet téve meg felelősnek,<sup>111</sup> nem is beszélve a kémszemlék eredménytelenségéről.<sup>112</sup> Az észak-itáliai hadszíntéren, ahol Radetzky lassan két évtizedes helyismerete előnyt kellett volna, hogy jelentsen e téren, hasonló a helyzet, az osztrák felderítés csak nem akar működni, és ennek legfőbb oka – Breit/Bánlaky nyomán – az erre alkalmas és jól vezetett lovasalakulatok hiánya.

---

<sup>109</sup> KATONA I. 3. fejezet.

<sup>110</sup> EMBREE 224.

<sup>111</sup> RÜSTOW 274.

<sup>112</sup> Eredménytelen császári felderítési kísérletek: BREIT/BÁNLAKY 1 II. 54-55; 62-63; 91; 95.

## A parancsnokok hadműveleti tervezői készségének és harcvezetésének összehasonlítása

Következzen egy rövid kitekintés Görgei előéletére, mielőtt a „dicsőséges tavaszi hadjárat” eseményeit tárgyalnánk: Bár tehetsége eredményeiben (Ozora, téli hadjárat, stb.) már dandár- és hadtestparancsnokként is kitűnik, mindig megtalálta a módot, hogy előljáróival éreztesse, neki saját elképzelései vannak, és amíg teheti, azokat fogja követni.

*Ez az őrnagy úr tegnap este az elővéddel újra önfejűleg Táctól Csőszig merészkedett előrenyomulni, anélkül hogy erről engem akár csak értesített volna is!*<sup>113</sup>

Perczel Görgeiről, Dég 1848.10.06.

Bár Perczel parancsnokként joggal nehezményezi – a maga sajátos stílusában – Görgei merész lépését, az akció sikeresen kergette el a horvát csapatokat Tácról.<sup>114</sup>

Vetter állítása szerint a cibakházi expedícióban (1849.03.17-21.) tanúsított hasonló magatartásának szerepe volt a támadás megakadásában. Kossuth Görgeinek írt levelében így közli Vetter leírását az eseményekről:

*Ily fontos dolgokat én, mint főparancsnok csak véletlenül tudok meg. Ha Ludvig úr véletlenül és váratlanul ide nem téved, még mai napig sem tudok semmit Görgey állásáról és ép oly kevésbé arról, hol áll a huszár ezred; így én most hasztalanul teszek három napi menetet, melyet nem kellett volna tennem, ha Görgey tábornok úr elindulásáról és úti menetéről jelentést tett volna nekem [...] és mióta főparancsnok vagyok, még egy sor írást sem vettem Görgey tábornoktól...*

---

<sup>113</sup> KATONA I. 3. fejezet

<sup>114</sup> BREIT/BÁNLAHY I. 78.

De hozzá teszi:

*...hogy az ön (Görgei) hollétének bizonytalansága oka a cibakházi expedíció megghiúsulásának.*<sup>115</sup>

Kossuth Görgeinek, Vettert idézve. 1849.03.24.<sup>116</sup>

Görgei e vádat a következőképpen igyekezett cáfolni – sajátos stílusában:

*Jegyzőkönyveim kimutatják, hogy én minden fontos eseményről, minden felsőbb parancs teljesítéséről rendesen tettem jelentést. Tisztelt elnök úr! Csatlakozzék velem, és menjünk, haljunk meg két tiszta akaratú vértanúként ez árva honért, ha azt ezen hiúság- és önzésteljes hidraszerű ármánytól megszabadítani nem tudjuk.*

Válasz Kossuthnak 1849.03.22-én.<sup>117</sup>

Nem kell a magyar történelemben nagyítóval keresnünk az olyan eseményeket, amikor egy-egy vállalkozás kudarcáért a belső széthúzást okolhatjuk. A tavaszi hadjárat szerencsés kivétel ezek közül, amiért Kossuth békítő törekvései a hadvezetésben mindenképp említést érdemelnek:

*Azt mondja tisztelt barátom (Görgei), nincs bizalma Vetterben, sem Mészárosban, sem az országgyűlésben. Én pedig azt mondom: használjunk fel minden eszközt [...] minden személyes arrogancia nélkül, hazánk fölszabadítására és ne veszélyeztessük e nagy célt személyek elleni ellenszenv által. Ismerem a hibákat, a hiányokat, de azt is tudom, hogy bírok annyi erővel, hogy e hibákat, e hiányokat elhárítsam, hogy a nemzet győzelmét ne kockáztassák.*

A fenti levél folytatása

---

<sup>115</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II. 26.

<sup>116</sup> BREIT/BÁNLAHY így közli: „Még érdekesebb Kossuthnak az előbbinek folyományát képező alábbi levele:...”

<sup>117</sup> KATONA I. Bevezető (online)

Annyi következtetést a fentiekből levonhatunk, hogy a tábornoki kar erős személyiségekből állt, akiknek ember legyen a talpán, aki tud parancsolni, Görgei pedig ilyennek bizonyult.

Vetter – bár kvalitásai Dembińskit fényévekkel megelőzik – nem volt képes a honvédséggel támadó hadművelet kivitelezésére. Leszögezném, hogy afféle nyílt parancsmegtagadásra, mint amelyet Damjanich a cibakházi expedíció során mutat, Görgei esetében nincs szó, se korábban, se később, inkább az "elfelejt jelenteni" típusú sumákolással, vádolják többször, holott ő maga ezt – jegyzőkönyvi bizonyítékok birtokában – tagadta. Ám aki Görgei és Damjanich<sup>118</sup> elöljárója kíván lenni, annak nem csak a hadtudományokban, hanem a stresszkezelésben is jártasnak kell lennie. Ilyen körülmények között legalábbis érdekes, hogy Vetter gyomorpanaszokkal esett ágynak március végén.<sup>119</sup> Miután Vetter beteget jelentett, szabad út állt Görgei előtt a fővezérségig.<sup>120</sup> Immár nincs tábori elöljárója, akinek elmulaszthatna jelentést tenni.

Úgy látom, a hadműveleti tervezés a magyar táborban kevésbé hárul a főparancsnokra, mint az észak-itáliai hadszíntéren Radetzkyre. Egy részről a magyar terv bonyolultabb, nagyszabású elterelő hadművelet, amelyet a nagyobb hadműveleti terület és a Duna, mint terepakadály is indokol. Másrészt a honvédsereg parancsnoki hierarchiája sem olyan sziklaszilárd, hisz éppen ekkor alakult ki – hacsak nem alakulóban volt még. (Dembiński, Vetter, majd) Görgei mellett Klapkának és Bayernek,<sup>121</sup> mint 'táborkari ügyintézőknek'<sup>122</sup> jut meghatározó teoretikus szerep. Észak-Itáliában Radetzky mellett Hess altábornagy, Radetzky vezérkari főnöke töltött be hasonló funkciót, de ez inkább a főparancsnok által meghatározott irányok hatékony parancs-formába való átültetését jelentette. „Minden elhatározás Radetzkynek [...] agyában születik meg...” – fogalmaz Breit/Bánlaky.<sup>123</sup> Összesítve ezt a „valóban harc- és táborszerű”<sup>124</sup> gyakorlatokkal, amiket katonáival békeidőben is végeztetett, Radetzky hadserege olyan

---

<sup>118</sup> A szerb írásmód (Damjanić Дамјанић) a szakirodalomban nem használt.

<sup>119</sup> KATONA: Bevezető (online): „Vettert Damjanich erélyes, sőt erőszakos fellépése mindenesetre annyira felingerli, hogy március 28-án beteget jelent.”

<sup>120</sup> Ezzel egyidejűleg nevezték ki Klapkát is tábornokká.

LEININGEN 176.

<sup>121</sup> Bayer József (1821–1864), kilépett hadnagy, a szabadságharcban honvéd ezredes, Görgey vezérkari főnöke, várfogságot szenved

KATONA II.: Névmutató

Görgey István leírása Bayerről (a Pusztelnik vizsály kapcsán), lásd: BREIT/BÁNLAKY 1 I. 166.

<sup>122</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 II. 45.

<sup>123</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/d Megjegyzések, Elmélkedések (online)

<sup>124</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/e Megjegyzések, Elmélkedések (online)

gördülékeny vezetést tett lehetővé, amiket Breit/Bánlaky az 1880-as évek szintjéhez hasonlít.<sup>125</sup> Ezeket is Hess dolgozta ki Radetzky vázlata alapján. Parancsnoka így vélekedett munkájáról:

*Minden körülményt tisztán látva, az alkalmas időpontot gyorsan felismerve s hamar felhasználva, örökké csak a legmagasabb célt tartva szem előtt, teljes bizalmamat bírva, s vele oldalamon vezetem a sereget azon bizonyos győzelemre.*

részlet Radetzky jelentéséből a '48-'49-es hadműveletekről<sup>126</sup>

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az idős főparancsnokot már igencsak megviselték a tábori körülmények és a lóháton töltött megelőző fél évszázad. Radetzky valóban egy cincinnatusi életpályát tudhatott maga mögött, és ha tudta volna, hogy még majd' tíz évig szüksége lesz rá a hazájának! Erről „az eke szarvához visszatérni vágyásról” tanúskodik a következő levele is, amelyet 1848.08.07-én írt lányának a milánói bevonulása után:

*Boldogan fogok visszavonulni, hiszen valóban nagyon nehéz már elviselnem a fáradtságot. Viszont látom, hogy nem hagyhatok magára egy olyan állapotot, amely még nem szilárdult meg, tehát egyelőre türelmesen bíznom kell Istenben, és erősen tartanom a kormányt.<sup>127</sup>*

Bár a tanulmány célja elsősorban a névadó két parancsnok teljesítményének értékelése, ezen a ponton érdemesnek tartom, hogy kitekintést tegyünk az ellenfélre is, ugyanis a kontraszt egyrészt látványos, másrészt éppen az alábbi hiányosságok tették lehetővé, hogy Görgei és Radetzky a maga hadszínterén megszerezze a támadás alapfeltételét: a kezdeményezést. Evezzünk át tehát kicsit a védők (előbb az osztrákok, majd az olaszok) táboraiiba:

---

<sup>125</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/e Megjegyzések, Elmékedések (online): „...hadsereg-intézkedésben szinte különösen hangzó arc- és szárnyváltoztatást ír elő.”

<sup>126</sup> DUNCKER 205.

<sup>127</sup> SKED 148.

Herceg Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy például „hadvezéri erényeknek szikráját sem mutatta”,<sup>128</sup> amit a következő idézetek is megerősítenek (aláhúzással jelöltem a részeket, amelyekben komoly formai kivetnivalót találhatunk)<sup>129</sup>:

*Vajon Szolnok a III. hadtest néhány zászlóalja, vagy pedig a Csorics hadosztálynak egy erre alkalmas, minden esetre megfelelő tüzéséggel ellátott csapatosztaga által szállandó-e meg, azt a hadtestparancsnok urak egyetértő belátására bízom és csupán megjegyezni kívánom, miszerint...*

[...]

*...súlyt fektetek ama eshetőség kikerülésére, hogy talán gyengébb ellenséges oszlopokat kövessünk... [...] További hadműveleteink, [...] az ellenség magatartásától tétetnek függővé. Én az ekként előírt műveletnek csupán alapvonásait jelölhetem meg és felkérem a hadtestparancsnok úrat, miszerint a részleteket saját kipróbált belátásuk szerint szabályozzák, e mellett azonban mindig összhangzólag működjenek közre, miután csakis ily módon lehet sikerre számítani...*

[...]

*...a legszigorúbb titoktartást ajánlom...*

[...]

*...remélem egyszersmind, hogy a szükséges országos szállító eszközök összegyűjtése [...] minden feltűnés nélkül már most megkezdhető.*<sup>130</sup>

Részletek Windisch-Grätz 1849.03.14-i ”intézkedéséből”

---

<sup>128</sup> Breit/Bánlaky szó szerint ugyanígy jellemzi de Sonnaz tábornokot is.

<sup>129</sup> Breit a két oldalas idézetet követően így fogalmaz „...nagyon is próbára tettem az olvasó türelmét.” Igyekeztem magam is a legszembevetőbb hiányosságokat szemléltetni, a lehető legvelősebb idézettel, de a barokkos körmondatok nem csak a császári-királyi hadseregen fogtak ki.

<sup>130</sup> BREIT/BÁNLAKY 1 II. 15-17.

Mint látjuk, Windisch-Grätz „súlyt fektet”, „ajánl”, „belátásukra bíz” és „remél”, egyet nem tesz: világos és érthető elképzelések megfogalmazását és gyakorlatba ültetését. A hadtestparancsnokok ezért túlzottan önállósodtak, a parancsoktól eltértek, és javaslatokkal bombázták a határozatlan Windisch-Grätzet.<sup>131</sup> Mindeközben ne feledkezzünk meg a felderítés teljes kudarcáról sem. A magyar támadással szembeni tehetetlenségéért 1849.04.13-ra császári parancs érkezett, amelyben felmentették a parancsnokság alól.<sup>132</sup>

Üdítő ellenpélda, ahogy Görgei a váci csata előtt, 04.08-án három napra előre intézkedett, idézet a parancs 04.10-ére szóló részéből:

*A VII. hadtest Palota ellen demonstrál, s elfogad minden az ellenség által felajánlott ütközetet. Este 5 órakor a hadtest Dunakeszinél üt tábort, egy dandárt Fóton hagyva. Előőrseit azon esetre, ha Vác 10-én kezünkbe esik, csakis Pest felé állítsa ki; ez esetben Vác, máskülönben Gödöllő a visszavonulási pont. [...] A III. hadtest reggel pont 6 órakor Veresegyházáról Sződön át Vácra indul, beveszi a várost s az ellenségnek a visszavonulhatást Nógrád felé elvágni s azt Balassa-Gyarmat felé elszorítani igyekszik. Vác bevétele után a III. hadtest e várostól északra üt tábort; vereség esetén Veresegyházán át Gödöllőre vonul vissza. Az I. hadtest [...] a III. hadtestet a fenti irányban követi. [...] A löszertartalék a II. hadtest fedezete alatt Gödöllőn marad. A főhadiszállás, ha Damjanics elfoglalja Vácot, ide tétetik át, különben Gödöllőn marad.*<sup>133</sup>

Az olasz hadvezetés névsora – akárcsak Windisch-Grätz herceg neve – sem került be aranybetűkkel a hadvezetés nagykönyvébe. A piemonti sereg névleges főparancsnoka Károly Albert király volt, de a valódi vezetés a két hadtest parancsnokaira hárult. Az akarata ellenére

---

<sup>131</sup> RÜSTOW 271-272.

<sup>132</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II 96.

<sup>133</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II 86.

Bár innen nem a lényegesebb részeket vágtam ki, mint azt tettem Windisch-Grätz esetében, megemlíteném, hogy ez az idézet körülbelül 100 karakterrel rövidebb, mint az előző.

a császári hadseregnek legtöbb szívességet tevő Eusebio Bava<sup>134</sup> tábornok, a hadsereg de facto főparancsnoka a következő hibák miatt szenvedhetett (volna) álmatlanságban:

Először is, az ő javaslatára kezdődött meg Mantova ostroma,<sup>135</sup> amely remek alkalmat adott Radetzkynek a kiszélesedett arcvonal elleni támadásra. Bár a Mincioval merőleges osztrák támadást délről képes volt megzavarni, a 07.23-án a helyzet további kiaknázása céljából elrendelt villafrancai összpontosítást a hadsereg nem tudta végrehajtani: estére egy hadosztály és egy dandár ért a helyére, a 2. dandár pedig csak este kapta meg egyáltalán az erre vonatkozó a parancsot.<sup>136</sup> Ezért egyébként nyugodtan okolhatjuk önmagában a parancsnoki lánc bénítólag ható működésképtelenségét is, amely a piemonti hadseregre általában jellemző volt válságos helyzetekben, Bava mindenképp határozottabb vezetőnek bizonyult, mint például Windisch-Grätz. Említettem már, hogy az olasz és magyar csapatok élelmezése a lakosságra támaszkodott. Míg ez a magyar hadszíntéren kielégítően működött, a piemontiak élelmezésére a lakosság mintha teljesítményük függvényében lett volna hajlandó. Amint fordult a kocka, a sikertelenségek következtében demoralizált katonák harci kedvét a korgó gyomor is csökkentette.<sup>137</sup>

Ezt a temperamentumnak erősen alárendelt teljesítményt példázza Ettore de Sonnaznak, a II. hadtest parancsnokának tétlensége 07.25-én, mikor is arra hivatkozva enged teret a borghettoi ellenséges átkarolásnak, hogy emberei túl fáradtak. Igaz, a 38°-os melegben ez érthető, de az ellenség táborában az erőltetett menetben 17:30-ra Custozzára érkező, Schwarzenberg herceg vezette erősítés (tehát nem az átkarolásban résztvevő erőkről van szó) panaszaira az osztrák hadvezetés már nem volt ilyen fogékony: az állomány harmada nem bírta a menetet, és a nap végére 16 áldozatot szedett a hőguta,<sup>138</sup> de ez volt a harcászati siker ára.

A hadművelet záróakkordja egy kölcsönös mulasztásból következő versenyfutás, a voltai csata lett. Miután Radetzky birtokba vette a Mincio keleti partját, és már megkezdte az átkelést a nyugatira, a Goitoba beérkező, és ott összpontosuló olasz erők vezetése a homlokához csapott, hogy az előző napi terv, miszerint Villafrancát, mely olasz részről az átkelés megakadályozására, császári részről pedig kiváló hídfő lenne, nem kellett volna kiüríteni.<sup>139</sup>

---

<sup>134</sup> [https://www.treccani.it/enciclopedia/eusebio-bava\\_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/eusebio-bava_(Dizionario-Biografico)/)

<sup>135</sup> EMBREE 227.

<sup>136</sup> EMBREE 246.

<sup>137</sup> EMBREE 261.

<sup>138</sup> EMBREE 267.

<sup>139</sup> Embree maga sem érti, hogy kerülhetett sor ilyen figyelmetlenségre EMBREE 274.

Radetzky is hiába várta a jelentést Schaffgotsche lovasságától, hogy a kulcsfontosságú hídfőt határozott parancsa értelmében birtokba vette, ugyanis ez nem történt meg.<sup>140</sup> A képlet tehát egyszerű, aki előbb birtokba veszi Voltát, győzött. Hogy, hogy nem, ez Radetzkynek sikerült. Talleyrand-Périgord piemonti százados levele de Dino grófjának azzal magyarázza ezt, hogy az emberek szomjasak, éhesek és fáradtak voltak, hiába volt rendezett a visszavonulás.

## A beosztottak/szemtanúk véleménye a parancsnokokról

Görgeiről elsősorban Leiningen visszaemlékezéseit veszem alapul, de a szakirodalomban Klapka, Damjanich és Bayer is megjelenik.

A magyar tábori élet egy sajátossága, amiről Leiningen tudósít, hogy a feleségek, szeretők elkísérték a tiszteket, ami a következő problémákkal járt:

*(Gergely őrnagyot) felesége mindenüvé elkísérte, mit, sajnos, sok férj engedett meg hitvesének és amit, [...] Görgey is megengedett (a beosztottjainak)<sup>141</sup>. Ezek a hölgyek, [...] a legnevetségesebb igényekkel léptek föl s hihetetlenül szaporították különben is szörnyű nagy bagázsiankat. Gyakran behajtottak a hadoszlopok közé [...]. Sok törvénytelen összeköttetés is elharapódzott, mi nekem a legborzasztóbb volt, mert aláásta a legénység tiszteletét előjárói iránt. Három zászlóaljamnál nem tűrtem egy maitresse-t sem.<sup>142</sup>*

Ehhez hasonló, Görgeit elmarasztaló írásokat viszont nehezen találhatnánk Leiningen levelei közt. Hadd szemléltessem ezt egy Marczali Henrik bevezetőjéből vett idézettel: „Március 26-án Poroszlón találkozok végre azon férfiúval, „*kinek egész barátságomat, életemet szenteltem és ki forrón és híven viszonzta ragaszkodásomat*”: Görgey Arthurral. Görgey jellemzése maga

---

<sup>140</sup> Breit megjegyzi, hogy „a magasabbrangú lovas vezetők ebben a hadjáratban egyik fél részén sem állottak a helyzet magaslatán”.

BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/e Megjegyzések, Elmékedések (online)

<sup>141</sup> A legénységének, saját felesége távol van.

<sup>142</sup> LEININGEN 182-183.

az egész naplónak körülbelül ötödrészét tölti be.”<sup>143</sup> Túlzás nélkül kijelenthető, hogy (legalábbis bizonyos) beosztottjai bálványozták Görgeit. Leiningen szerint például Damjanichra egész hadtestével egyetemben igaz ez az állítás.<sup>144</sup> Főparancsnoki kinevezésével kapcsolatban pedig maga Görgei fogalmaz a következőképpen:

*Mikor Vetter nevét említették, csak mérsékelten éljeneztetek, viharos éljenzéstek az én nevem hallatára azt mutatja, hogy tőlem többet vártok.*<sup>145</sup>

Görgei kinevezésének visszhangja Debrecenben<sup>146</sup>

Beosztottjainak hasonlóan atyja volt ”Radetzky apó”, avagy ”Vater Radetzky” – ahogyan katonái nevezték. A hadseregszervezésre megadatott bőséges idejét nem töltötte tétlenül: Először is gondja volt rá, hogy bor és jó minőségi kenyér minden napra jusson.<sup>147</sup> „...a katonai tisztesség a korszellemnek megfelelően nem pusztán a tiszteket, de az egész legénységet megilleti.” – vélekedett, és ez vonatkozott a testi fenyítés visszaszorítására is, amelyet csak a legsúlyosabb kihágások esetén engedélyezett. Közvetlenségének bizonyítéka, hogy az altisztek ’uramnak’, a tisztek pedig legtöbbször nevén szólították. Tiszti, altiszti- és ezrediskolákat hozott létre, ahol a legénységi állomány alapvető iskolázását (írás-olvasás, számolás) sem hanyagolták el.<sup>148</sup> Szavai és tettei világos bizonyítékai annak, hogy minden tekintetben maximálisan felelősséget vállalt a hadseregéért. Hogy ezt ne csak a saját szájából, vagy a száraz szakirodalomból tudjuk, Herre kötetében két tisztje is tanúskodik:

---

<sup>143</sup> LEININGEN (MARCZALI) XIII.

<sup>144</sup> LEININGEN 140.

<sup>145</sup> LEININGEN 169.

<sup>146</sup> A parancsnok saját visszaemlékezése alapján

<sup>147</sup> HERRE 143.

<sup>148</sup> HERRE 144.

*(Radetzky) megértette, hogyan nyerje meg tisztjeinek szívét. Ezért mind készek voltunk feláldozni magunkat a megtiszteltetésért, hogy a császár fegyvereinek győzelmét biztosítsuk.*

gróf Pimodan, rendfenntartó tiszt

*Abban az időben mindenkinél jobban tudta (Radetzky), hogyan érje el személyes fellépéssel a sereg jó harci szellemét. Ebből fakadt az a határozott teljesítési kényszer és elkötelezettség, ami a háborús sikerek záloga volt. Egy olyan kritikus megfigyelő, mint maga Wrangel, porosz tábornok is megállapította: Olyan szintre hozta fel hadserege képzettségét, amivel kiérdemelte annak szeretetét és megbecsülését.*

Mollinary, vezérkari tiszt<sup>149</sup>

## **Az emberi tényező: döntések kritikus pillanatokban**

Úgy látom, Görgei – Klapka és Bayer tervei birtokában – inkább bízta a közvetlen harcvezetést hadtestparancsnokaira, de több ízben is az elveszettnek hitt összecsapás kimenetelét megfordító parancsokat ad (mint azt Tápióbicskénél és Isaszegnél láttuk). E hadvezéri attitűd már a tavaszi hadjárat nyitányán megfogalmazódott, és a sikeres próbát következetes alkalmazás követte a következők szellemében:

*A hatvani ütközet alatt én szándékosan gyöngyösi főhadiszállásomon, tehát a csatától távol tartózkodtam, nehogy helyettesemet a VII. hadtest vezetésében – mikor először vezényel önálló parancsnokként ütközetet – képességei szabad kifejtésében jelenlétemmel feszélyezzem.*<sup>150</sup>

Fogalmazott Görgei a hatvani csata után.

---

<sup>149</sup> HERRE 145

<sup>150</sup> KATONA I. 37. fejezet.

Remek példa Görgei képességeire, ahogyan az 1849.04.06-i isaszegi csatában Klapka hadtestének visszafordításával vitte győzelemre a vesztesnek hitt összecsapást. Az 'Életem és működésemben' így ír erről:

*Balszárnyunk Klapka alatt máris futásnak eredt, [...] – Az én zászlóaljam Klapka tábornok parancsára retirál! – kiáltotta dacosan (egy zászlóaljparancsnok).*

*Siettem Klapkához. [...] Kijelentette, hogy a küzdelem félbeszakítását kénytelen tanácsolni, mert gyalogságának elfogyott a tölténye, és nagyon ki van merülve. [...] Felszólítottam Klapka tábornokot, gondolja meg, hogy ő maga készítette azt a támadási tervet, amelynek teljesítésével ma fel akar hagyni [...] gyalogsága, a hátrálásban mutatott gyorsaságáról ítélve, nem látszik annyira kimerültnek, hogy még néhány szuronytámadást meg ne kísérelhessen, ehhez pedig akkor is elegendő a tölténye, ha igazán mindet ellőtte.*

*– Ma kell győzni – kiáltottam –, vagy mehetünk vissza a Tisza mögé! Ez a két megoldás van, harmadik nincs. Damjanich még mindig állja a csatát, Aulich előrenyomul: győznünk kell!*

*Klapka elszánt válasza meglepetésemre csak ennyi volt: „Előre!”<sup>151</sup>*

Egyértelmű, hogy ez volt a csata kulcspillantata, és hogy Görgei e lépése nélkül Aulich és Damjanich önmagukban nem lettek volna képesek a győzelemre. Szerencsére Klapka hadtestét nem érte elszigetelten, hogy az őt korábban Tápióbicskénél is meglepő horvátok felgyújták az erdőt, ellehetetlenítve a helyzet áttekintését, következő bekezdésünk főszereplője azonban nem volt ilyen szerencsés:

A custozzai csata osztrák bal szárnyán a második napon rés keletkezett, ugyanis aznap Wyss ezredes kémszemléjének figyelmét elkerülte a villafrancai, mintegy 20000 fős olasz

---

<sup>151</sup> KATONA I. 39. fejezet

csoportosítás, mely hibáért ő maga a terep járhatatlanságát okolta,<sup>152</sup> ami önmagában is végzetes hiba, kiváltképp a következmények tekintetében. Radetzky terve a két olasz hadtest közti védelem áttörése, majd hídfő kialakítása volt a Mincio folyón.<sup>153</sup> Simbschen dandára 10 óra menetelés után 2 óra pihenőt kapott Sommacampagnában, ahol italhoz is jutottak, sokan lerészegedtek. A dandár ezután több lépcsőben, körülbelül ezred erejű csoportokban kezdte meg felvonulását rendeltetési helye, a Clam-dandár mellé az osztrák déli szárnyra. Ebbe támadt bele a 3-4-szeres helyi erőfölényben levő olasz csoportosítás. Az egymástól elszigetelt egységek órákig kitartottak, de végül vagy meghátráltak, vagy foglyul estek. Cucchiari ezredes 24.-i jelentése alapján több, mint 1200 császári katona esett fogságba.<sup>154</sup>

Bár a katonák lerészegedése sem befolyásolta előnyükre a harc kimenetelét, meg kell állapítanunk, hogy Radetzky hibát követett el, hogy – a minél gyorsabb nyugati irányú harcba dobás érdekében – olyan területen irányította keresztül a dandárt, ahol támadás esetén nem számíthattak erősítésre, és az egyes menetoszlopoknak elszigetelten kellett ellenállniuk, mint ahogy az be is következett.<sup>155</sup> Ekkor azonban a tábornagy személyesen jelent meg a csapatoknál, és átlátva a helyzetet a Mincio vonalára merőleges előrenyomulást megakasztva délnek fordította erőit, teljesen átírva eredeti tervét.<sup>156</sup> Ez a briliáns<sup>157</sup> és gyors reakció azonnal helyi osztrák erőfölényt teremtett az olasz I. hadtest ellen, így a nap döntő eseménye nem Radetzky baklövése, hanem Mincionál védekező olasz II. hadtest demoralizációja és ebből fakadó további cselekvésképtelensége jelentette, ami végül a csata kimenetelét is eldöntötte.<sup>158</sup> Más hadsereg a korban aligha lett volna képes ilyen manőver végrehajtására, de az évtizedes következetes és átgondolt gyakorlatoztatás ez esetben meghozta gyümölcsét.

---

<sup>152</sup> „...az olasz mélyvidéki művelési mód rengeteg összevissza kötözött fasoraival, szőlőlugasaival, kerítéseivel, vizesárkaival stb. a lovasság tevékenységét igen nagy mértékben megnehezítette (a mozgást a terepen)...” BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/c. 'Megjegyzések. Elmélkedések.'

<sup>153</sup> EMBREE 237.

<sup>154</sup> EMBREE 255.

<sup>155</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/d Megjegyzések, Elmélkedések (online)

<sup>156</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 22/A/III/11/e Megjegyzések, Elmélkedések (online)

<sup>157</sup> SKED 146-147.

<sup>158</sup> EMBREE 259.

## Konklúzió

A felderítés kihívásait a császári hadvezetés nem tudta megugrani a magyarországi hadszíntéren (sem), és emiatt tétlenségre volt kárhóztatva (nem tudva hol, mikor akarnak a magyarok átkelni a Tiszán, onnan merre indulnak, mi célból, stb...). Később Windisch-Grätz is felismerte, hogy Komárom felmentésére irányulnak a hadműveletek, de az észlelt magyar csoportosítások erejével és irányával kapcsolatban, mondhatjuk, végig a “sötétben tapogatózott”, a magyar elterelés tehát kockázatos volt, de mindenképp bevált. A honvédség hiányzó műszaki képességeit Görgei szaktudása és erélyessége elégségesen pótolta.

Bár Klapka mind Tápióbicskénél, mind Isaszegen meghátrált, de Görgei vezetői készsége nem csak Damjanich – egyébként jogos – haragjától, és ezáltal a széthúzás veszélyétől óvta meg a sereget, hanem sikerre vitte a csatákat, és ezáltal az egész hadjáratot. Hatvantól Vácig a Windisch-Grätz, majd Welden vezette sereg nem volt képes érdemben ellenállni, Nagysallónál az itáliai hadszíntérről frissen érkező Wohlgemuth-hadtest is éppen csak bemutatkozni tudott.<sup>159</sup> Komáromnál Schlik – akiről egyébként Leiningen is elismerően nyilatkozott<sup>160</sup> – volt talán az egyetlen, aki komoly ellenfélnek bizonyult, emiatt a hadművelet azon célja, hogy elvágja a császári fősereg visszavonulásának útját Ausztriába, nem járt sikerrel, de az ország szinte teljes egészében felszabadult.<sup>161</sup>

Radetzky nem vállalkozott olyan bonyolult haditerv megvalósítására, mint a honvédseregé. Egyrészt a saját maga által alaposan kiképzett, és még valamelyest létszámfölényben is levő csapatai birtokában nem szorult rá erre. A hadszínteret se hegyek, se folyamok nem szabdalták, dombokkal és folyókkal pedig még 38°-ban is megbirkóztak az erélyesen vezetett katonák – habár embertelen erőfeszítések és komoly veszteségek árán. A haditerven a balszárnyon történt rajtaütés miatt azonban útközben változtatni kellett – a magyarokkal ellentétben. Bár ez kétség kívül egy baklövés következménye volt, a támadás déli irányba változtatását Radetzky hadserege példásan hajtotta végre. Ettől kezdve a rákövetkező évi novarai próbálkozás ellenére a piemonti hadsereg nem jelentett többé fenyegetést az Itáliai osztrák érdekekre – Radetzky életében.

---

<sup>159</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II. 101.

<sup>160</sup> LEININGEN 156.

<sup>161</sup> BREIT/BÁNLAHY 1 II. 113-114.

A tábornagy haditerve – bár egyszerűbb, frontális támadásra, és nem elterelésre épített, mint azt magyar oldalon történt – a Simbschen-dandár katasztrófájával és de Sonnaz rendezett visszavonulásával a Rivoli-fennsíkról megbukott, és míg Itáliában a főparancsnok hadászati, tehát nagyobb léptékű, Magyarországon harcászati, azaz az egyes csatatereken történő beavatkozásai bizonyultak a siker zálogának. Az isaszegi csatánál Görgei többször is átlovagol egyik szárnyról a másikra, megbizonyosodik a csata állásáról, és itt-ott korrigál, amit az idős tábornagtól a napóleoni háborúban még elvárható lett volna, de szűk ötven évvel később – nem mellesleg a siker tényének utólagos tudatában – igazán elnézhetjük neki, hogy az ő lováról valószínűleg kevesebb tájékozott kellett egy-egy csata után lecsutakolni, mint a fiatal honvédevezéréről.

Általánosságban elmondható, hogy mindkét támadó fél kitűnően ismerte fel a széthúzott ellenséges arcvonalban rejlő lehetőséget,<sup>162</sup> és mindkét hadjárat sikeréhez nagyban hozzájárult az ellenfél hadvezetésbeli inkompetenciája. Minél egyértelműbbek, és minél gördülékenyebben kivitelezettek voltak a felsővezetés parancsai, a hadseregek annál jobban muzsikáltak. A győztesek esetünkben előremutatónak alkalmazták a fenti elveket, míg a vesztesek szemléletes ellenpéldát szolgáltatottak.

## **Az események közvetlen és hosszútávú következményei**

Amint azt a fentiekben ki is fejtettem, a tavaszi hadjárat tekintetében a „dicsőséges” jelző nem véletlenül szerepel szinte *epitheton ornans*ként a közbeszédben. Hasonlóan jogos a ’Radetzky-induló’ névadójának, a katonák közt csak ’Vater Radetzkynek’ nevezett fővezér nimbusza, mint aki az osztrák nagyhatalmiság egyik utolsó ikonja volt, és vele együtt a birodalom észak-itáliai érdekeltségei is hamarosan sírba szálltak. Görgei és Radetzky megítélését egyaránt befolyásolták a nemzeti és a nagypolitika tényezői is, sokszor elnyomva kézzelfogható érdemeiket, hiszen a presztízst nem lehet veszteségadatokban, megtett/elfoglalt (négyzet)kilométerekben mérni, de szükséges megkülönböztetnünk, mi az, amit úgy mond „letettek az asztalra”, és mi az, amit az emlékezet barkácsolt ezekből.

A salasoi béke tulajdonképpen a háború előtti status quo-t állította vissza. A ’49-es novarai próbálkozás csírájában elhalt, a birodalom olasz érdekeltségeit sikerült tíz évre stabilizálni.

---

<sup>162</sup> BREIT/BÁNLAKY 2 5.

Radetzky a birodalom utolsó nagy, győztes hadjáratot vezető tábornokaként került be a történelmi emlékezetbe.

A tavaszi hadjáratot követően a Magyar Királyság rövidesen szinte teljes egészében a magyar kormányzat ellenőrzése alá került. Azonban a honvédség készleteit elhasználta, és az ellenség (a közhiedelemmel ellentétben a trónfosztástól függetlenül, már javában a hadjárat közepén) egyezkedés helyett az orosz intervenció eszközével billentette fel végleg az erőegyensúlyt. Bár a hadjárat Buda és a Dunántúl visszavételével szinte teljes sikerrel zárult – az osztrák erők bekerítését leszámítva –, a helyzet tarthatatlannak bizonyult. Görgei viszont továbbra is igazolta hírnevét.

Radetzky, bár tekintélye a legnagyobbak közé emelte, tartózkodott attól, hogy a nagypolitikában szerepet vállaljon – amennyiben az észak-itáliai kormányzóságot nem tekintjük annak. Görgeitől viszont igenis tartott Kossuth, amit a legjobban az példáz, hogy nevük a történetírásban sokáig ellentétpárként volt jelen. Sajnos ennek a mai napig emléket állít a róluk elnevezett közterek, egyesületek, stb. számaránya. A Görgeivel kapcsolatos 'áruló toposz' nem csak a történész szakmában közismert, ezért ennek ismertetésére és alakulásának bemutatását nem tekintettem a dolgozat feladatának, hiszen – mint azt a fentiekben bemutatott események is igazolják – e kérdés megítélése nem személyétől, még kevésbé katonai teljesítményétől függött.<sup>163</sup>

## További kutatás lehetőségei

E tanulmány koránt sem aknázza ki teljesen az összehasonlítás lehetőségeit. Görgeivel a fókuszban az összehasonlítás egyoldalú. Hogy teljes képet kapjunk, a további lehetőségeket látom a legkézenfekvőbbnek: Anni Stern-Braunberg 'In deinem Lager ist Österreich' c. kötete pótolhatja az itáliai hadszíntérről hiányzó, de a honvédség esetében olyannyira szemléletes

---

<sup>163</sup> A közvéleményt mindenesetre ma is foglalkoztatja a kérdés:

'Áruló volt-e Görgei?' *Rubicon*, (online) 2011/9-10.

<https://rubicon.hu/cikkek/arulo-volt-e-gorgei>

'Hogyan lett „áruló” Görgei?' *Múlt kor*, (online) 2013. szeptember 12. 12:35

<https://m.mult-kor.hu/20130912>

'A Görgey árulókép' *Újkor.hu*, (online) 2019-08-13.

<https://ujkor.hu/content/a-gorgey-arulokep>

Végül egy komolyabb monográfia:

KOSÁRY Domonkos: A Görgey-kérdés története 1-2. (Budapest, Osiris-Századvég, 1994)

A két kötetben az 'áruló' kifejezés összesen 215-ször szerepel (Szaktárs.hu keresés alapján)

személyesebb adalékokat. Schneidawind ismeretének hiánya sem bocsánatos bűn hosszútávon, amennyiben a XIX. század osztrák hadtörténetével foglalkoznánk.

Embree maga is rengeteg olasz forrást (levelet, naplórészletet<sup>164</sup>) közöl, és ez a XIX. század hadtörténetének csak a legközelebbi része, amelyet még összevetési alapul használhatnánk. Ott lapulnak még a lengyel, német, orosz, stb. hadtörténelem története, alakjai és forrásanyaga. Már csak azt összevetni, hogy ki hogyan viszonyul a saját hadtörténelméhez, megérne egy külön tanulmányt. Mindezek ismerete és összevetése a saját hadtörténetünkkel – melyet természetesen jobban ismerünk – lépésenként eggyel közelebb visz minket ahhoz, hogy átfogó képet lássunk arról, hogy az egyes haderők egymáshoz képest az európai hadművészet zenekarában milyen hangszeren, milyen hangosan, és végső soron hogyan muzsikáltak.

---

<sup>164</sup> de sajnos pl. parancs-idézeteket nem

# Bibliográfia

## Források

GÖRGEI Artúr (ford.: GÖRGEY István; KATONA Tamás): Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I-II. (online kiadás, Budapest, Neumann Kht., 2004.)  
elérhetőség: <https://mek.oszk.hu/04700/04739/html/>

gróf LEININGEN-Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója 1848-1849 (ford.: MARCZALI Henrik). (Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1900.)

## Irodalom

BREIT/BÁNLAKY József: Magyarország 1848/49 évi függetlenségi harczának katonai története. I-III. (Budapest, Grüll Károly Könyvkiadóvállalata, 1897.)

BREIT/BÁNLAKY József: Radetzky második offenzívája Károly Albert ellen. A háromnapos custozai első csata 1848 július 23-tól 25-ig. In.: Uő.: A magyar nemzet hadtörténelme. (online kiadás, Arcanum Adatbázis Kft., 2001.) 22/A/III/11  
elérhetőség: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0022/2307.html>

CSIKÁNY Tamás: Hadművészet az 1848-49-es szabadságharcban. (Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2008.)

von Duncker, Carl (ford.: Idrányi Gábor): Radetzky apó könyve. (Bécs, Radetzky-émlék Bizottmánya, 1891.)

EMBREE, Michael: Radetzky's Marches. The Campaigns of 1848 and 1849 in Upper Italy. (Solihull, Helion & Company Ltd., 2011.)

HERBER; MARTOS; MOSS; TISZA: Történelem 5. - 1789-től 1914-ig. (Budapest, Reáltanoda Alapítvány, 2004.)

HERMANN Róbert: A publicista Görgei Artúr. In.: *Új folyam* 2018/9, 1-2. (online)  
elérhetőség: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/08/hermann-robert-a-publicista-gorgei-artur-09-01-04/>

HERRE, Franz: Radetzky: Eine Biographie. (Köln, Verlag Kippenheimer & Witsch, 1981.)

ORBÁN Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc gyalogsági harcászata a cs. kir. gyakorlati szabályzat tükrében. 1-2. (online, Körkép.sk, 2021.11.11, 20:25. utolsó letöltés ideje: 2024.11.18)

elérhetőség:

<https://www.korkep.sk/cikkek/tortenelem/2021/10/08/az-1848-49-es-szabadsagharc-gyalogsagi-harcaszata-a-cs-kir-gyakorlati-szabalyzat-tukreben-1-resz/>

<https://www.korkep.sk/cikkek/tortenelem/2021/11/11/az-1848-49-es-szabadsagharc-gyalogsagi-harcaszata-a-cs-kir-gyakorlati-szabalyzat-tukreben-2-resz/>

RÜSTOW, Friedrich Wilhelm (ford.: VÉRTESI Arnold): Az 1848-49-diki Magyar hadjárat története. (Pest, Emeric Gusztáv, 1866.)

SKED, Alan: Radetzky: Imperial Victor and Military Genius. (London – New York, I. B. Tauris, 2011.)

Internetes anyagok utolsó letöltési ideje: 2024.11.19.